

קריין יהודי בשירות הרדיו הנאצי

איתן אלמוג

הזרוע המודיעינית שפעלה בעניין זה הייתה ה-Special Operations Executive (S.O.E) המוכרת לנו גם מפעולותיה השונות בארץ ישראל ובמזרח התיכון לפני מלחמת העולם השנייה, במהלכה ואחריה. הגורם הממשלתי שקבע את מדיניות השידורים והתעמולה הבריטית בזמן המלחמה היה ה-Political Warfare Executive (P.W.E.) שנוהל על ידי שלושה שרים מקבינט המלחמה של צרצ'יל – שרי החוץ, האינפורמציה, והלוחמה הכלכלית. צרצ'יל פיקח מקרוב על עבודתם.

נראה כי שידורי התעמולה הנאצית באפריקאנס באביב 1939 הדאיגו את ממשלת האיחוד של דרום אפריקה, בשל החשש שיעודדו התגבשות "צ'יס חמישי" פרו נאצי ואנטי בריטי בקרב הרוב הלבן, דובר האפריקאנס, בדרום אפריקה, עד כדי פרישה ממאמץ המלחמה הבריטי הצפוי, ותמיכה בגרמניה.

בסמוך לפרוץ מלחמת העולם פנתה ממשלת דרום אפריקה אל משרד האינפורמציה הבריטי בבקשה מיוחדת – לבצע שידורי שיבושים והפרעות (Jamming) נגד שידורי התעמולה הנאציים באפריקאנס. השידורים באפריקאנס שודרו מגרמניה, בעוצמת שידור חזקה שהצריכה שיבוש והפרעה בעוצמה לא פחותה, משטח בריטניה, ובביצוע מקצועי של ה-BBC. בקשתה של דרום אפריקה הועברה אל משרד האינפורמציה הבריטי – שהתנגד חד-משמעית להפעלת ה-BBC לביצוע שיבושים והפרעות לשידורי התעמולה הנאציים לדרום אפריקה, ולא רק לשם. במסמך מיום 22 בספטמבר 1939, שלושה שבועות לאחר פרוץ המלחמה, מוצגת בהחירות המדיניות הבריטית דאז – נגד שיבוש שידורי הרדיו של האויב. מדיניות זו הייבט הייתה להיקבע בדרגים הגבוהים ביותר. את המדיניות הזאת נימק נציג משרד האינפורמציה ברברים, שטעמם נכון גם היום:

...על פי שיקול דעתנו, תהא זו שגיאה חמורה לנסות שיבוש-שידור שכזה... פעולה מסוג זה עלולה כמעט בוודאות לגרום פעולות-תגמול [גרמניות], עד כדי הסתכנות בהרס השידורים כאמצעי תקשורת במשך המלחמה. אנו חשים כי האימפריה [הבריטית] עלולה להפסיד הרבה יותר ממה שהייתה עשויה להרוויח כתוצאה מצעדים כאלה... ביצוע השיבושים יודגש מיד, וקיומם יודע בציבור. המאוינים יתחילו לתהות

בחודשים שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה ובמהלכה ניהל מנגנון התעמולה הנאצי מלחמה מרוכזת מעל גלי האתר נגד אויביה של גרמניה הנאצית בזירה העולמית. למטרה זו הופעלו מְשדרי רדיו חזקים שפעלו בכל הגלים ובמגמות גלובליות; חלק מן השידורים כוון לגזרות צרות, לארצות מסוימות, לעמים ולאומים מוגדרים, למטרות הסתה והמרדה נגד בעלות הברית ולמען שיתוף פעולה עם כוחות "הציר". מאמצים מיוחדים הושקעו בניסיון לערער את שיתוף הפעולה הפרו בריטי ברחבי האימפריה הבריטית. בין ארצות היעד לתעמולת רדיו זאת הייתה דרום אפריקה. בנוסף לשידורים באנגלית, שכוונו למושבות הכתר הבריטי בכללן, יחדו בשידורי התעמולה הגרמניים שכוונו לדרום אפריקה, לכל המאוחר החל מאפריל 1939 – שידורים בשפת האפריקאנס, שפת הרוב בקרב הלבנים צאצאי המהגרים ההולנדים, הצרפתים והגרמנים, שהתיישבו בדרום היבשת במאות ה-17 וה-18. התעמולה הנאצית לדרום אפריקה נועדה לזרוע פירוד בין דוברי האפריקאנס לבין דוברי האנגלית, צאצאי המתיישבים הבריטיים שהיגרו לדרום אפריקה במאות ה-19 וה-20. ב-4 בספטמבר 1939 הונחה על סדר היום של ועידת מפלגת האיחוד של דרום אפריקה הצעת מדיניות המלחמה של ראש הממשלה הגנרל סמטס (Smuts)¹ לתמוך במדיניות הבריטית, ולהתנגד להצעת הברדלנים השואפים לנייטרליות.² הקיטוב הזה בין תומכי בריטניה ומתנגדיה היה עלול לפורר את האיחוד המדיני הפרו בריטי של דרום אפריקה, ולתרום לאינטרס הגרמני במלחמה. ממשלת בריטניה הפעילה מספר מנגנונים משולבים למלחמת נגד בחזית התעמולה והשידור: משדרי רדיו בעוצמות שונות הופעלו בגזרות שונות של האימפריה והחזית לשידורי תעמולה "לבנה" (שידורים ישירים, מוזהים וגלויים) ו"שחורה" (שידורי מחתרת ודמויי מחתרת, לוחמה פסיכולוגית, שידורי הסחה והטעיה, ולעתים אף שיבוש שידורים).

מלחמת השידורים הבריטית הופעלה בזמנים שונים על-ידי גופים מספר בחזיתות השונות, לעתים ללא תיאום ותוך כדי כפילות וניגודי עניינים. שירות השידור הבריטי, ה-BBC, העמיד את עצמו ללא עירעור לרשות המאמץ המלחמתי, שותף בקבלת ההחלטות, ונציגיו היו שותפי-סוד ויועצים מקצועיים נאמנים למטרה.

כחודשיים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, ב־28 באוקטובר 1939, שיגר הנציב העליון הבריטי בדרום אפריקה מברק ארוך ומוצפן⁴ אל משרד האינפורמציה בלונדון, לצורך שידור ופירסום במועד מוגדר. אף שלא נמצאה כל התכתבות נוספת הקשורה למברק דלהלן, סביר להניח כי ניסוח המברק וההחלטה לפרסמו לא נעשו בקלות ראש. כיהודים, יש לנו עניין מיוחד בתוכן המברק המובא כאן במלואו, בתרגום מאנגלית:

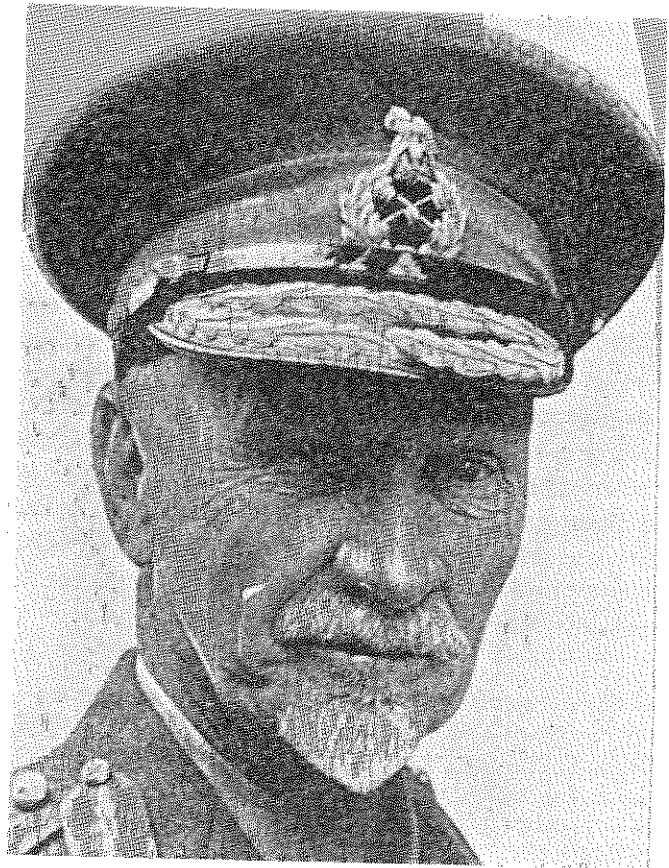
סודי – מס' 270

מברק בצופן

מאת הנציב העליון של הממלכה המאוחדת, באיחוד של דרום אפריקה.
28 באוקטובר 1939.

העתונים ברחבי דרום אפריקה וחברת השידור של דרום אפריקה ימסרו את ההודעה דלהלן ביום שני בערב, ה־30 באוקטובר. ההודעה תופיע בעתוני הערב ותשודר בשעה 7.15 לפי שעון דרום אפריקה. להלן הנוסח:

במשך החודשים האחרונים מכוונת תחנת השידור הגרמנית ב־Zeeseen שידורים מיוחדים בשפת אפריקאנס לדרום אפריקה. שידורים אלה הופעלו כדי לעודד גזענות במגזר דוברי האפריקאנס באוכלוסייה. הקריין בשפת האפריקאנס ב־Zeeseen נקט לשון גסה ביותר בהתקיפו את הגנרל קמטס כיהודי, ואף התייחס לעמים קרובות אל ה"טינופת היהודית" השלטת, לטענתו, במדיניותה של דרום אפריקה. נוהלו חקירות באשר לזהותו של הקריין [הגרמני] בלשון האפריקאנס. ברור עתה כי זהו גבר יליד דרום אפריקה, ששמו סידיני אריך הולם, (Sydney Erich Holm). אביו ואמו חיים עתה בדרום אפריקה. האב הוא בן להורים ילידי גרמניה וגם מוצאה של האם גרמנית. הולם הוא בן 32 שנה. כאשר היה בן 16 עזב את דרום אפריקה להמשך לימודיו בגרמניה, שם שהה עשר שנים. ב־1934 שב למולדתו באמצעות ממשלת דרום אפריקה, אחרי שהי על חשבון קרובי משפחתו בגרמניה כמשך זמן מה. הוא קיבל מינוי להוראה במחלקת החינוך של נאטאל, יצא [שוב] מדרום אפריקה ב־20 במרס 1939 כדי לקבל על עצמו את תפקיד הקריין והמתורגמן בשפת אפריקאנס בתחנת השידור [הגרמנית] ב־Zeeseen. מאחר ששידוריו של הולם נועדו לחבל ביציבות הממשלה של ארץ מולדתו בעודה נתונה במלחמה, מוקע הולם [בוזה] כבוגר בדרום אפריקה. הוא מוקע גם על שפגע בכבוד העצמי של כל אחד מתושבי דרום אפריקה בהוציאו דיבה על איש־ציבור בדרום אפריקה בהצהרות שקריות וזדוניות. העבידה השלישית בה אשם הולם היא שבהתייחסותו הגסה והמעליבה כלפי היהודים הוא מפגין חוסר נאמנות לדם הזורים בעורקיו. אמו היא בתו של רב יהודי בשם רוזנטאל [במקור – Rosenthatal], ולפיכך הולם הוא נכדו של רב. הממשלה הנאצית חייבת להיות מודעת לחלוטין למוצאו היהודי. דודו בגרמניה, רופא־מנתח בבית חולים בהמבורג, לא מונה לתפקיד מנתח ראשי בשל מוצאו היהודי. העובדה שהממשלה הנאצית מעסיקה את הולם לשידור באפריקאנס לדרום אפריקה מתפרשת כביטוי לבו שחשים הנאצים כלפי דוברי האפריקאנס בדרום אפריקה.

גנרל יאן סמטס, ראש ממשלת דרום אפריקה בעת התרחשות הפרשה. הקריין הנאצי (היהודי) השמיצו קשות והאשימו, בין השאר, שהוא יהודי

על סיבת השיבושים, ויגיעו לידי מסקנה כי האחראים לשיבושים פוזרים מפני תעמולת האויב, או שיש להם מה להסתיר. ה־BBC מעריך לחשוב כי תוצאות השיבושים מטוכנות יותר מאשר דברי־הכזב והסטיות המשודרות מ־Zeeseen [מקום המשדר הגרמני] ... משדר רדיו [בריטי] ישותק מפעילות חיובית, לצורך שידור השיבושים. אנו מאמינים כי הטיעונים הנאציים [בתעמולה] ייכלמו בדרך היעילה ביותר על ידי הצגה [בריטית] אובייקטיבית של העובדות. לעתים יש צורך להציג הכחשה ספציפית [לטיעון תעמולתי נאצי]. אולם פעולה כזו אך מבליטה את השקר [התעמולתי הנאצי] המקורי. כללית, אנו משוכנעים בהחלט כי יש להימנע מכל מהלך המזכיר תחרות של עלבונות וניבולי פה. גם כאן אנו עלולים להפסיד יותר מאשר להרוויח.³

העקרון ההסברתי דלעיל לא נשמר בקפידה בכל משך מלחמת העולם, ועל פי הצורך בוצעו שיבושים והפרעות לשידורים. התשובה האקדמית דלעיל לא פתרה את בעייתה של ממשלת דרום אפריקה במישור המעשי, ושידורי התעמולה באפריקאנס הוסיפו להוות בעיה בשבועות הראשונים למלחמה. לא היה מנוס מנקיטת צעד דרסטי.

לתגובות אנטישמיות בלתי רצויות דווקא בקרב דוברי האפריקאנס, שאת תמיכתם ביקשו הבריטים והגנרל סמטס לגייס. כעבור ימים אחדים זכה הגנרל סמטס בתמיכת הרוב במפלגתו; ב-4 בנובמבר 1939 אישרה ועידת המפלגה ברוב של 28 נגד 18 את מדיניותו הפרו-בריטית, ואת הצעתו לנתק את היחסים עם גרמניה. באסיפה פורמבית גדולה לאחר הנצחון הפוליטי הזה הודה סמטס כי אכן

...היתה סכנה שתהיה תמוטה [נטיה, התמוטטות] לצד הגניטרליות... אך ברית מדינות דרום אפריקה מתקדמת בחוזקה לקראת העתיד יחד עם ידידיה החזקים... בקהיליית העמים הבריטיים. לעולם לא תסכים לחיות תחת שלטון הנאצים ומעולם לא רצתה בזאת.⁴

על גודלו של סידני אריך הולם, הקריין היהודי מדרום אפריקה, נכדו של הרב רוזנטאל מגרמניה, ששידד מגרמניה תעמולה נאצית באפריקאנס לפני מלחמת העולם השנייה ובראשיתה — לא מצאתי עד כה כל מידע נוסף.

1. הגנרל יאן סמטס (1870-1950), גנרל ומדינאי דרום אפריקני, ממוצא "בורי". ממצדדי שיתוף הפעולה עם הבריטים למען איחוד דרום אפריקה; ראש ממשלת דרום אפריקה 1919-1924, ואחר כך 1939-1948; ידיד המפעל הציוני, ולוחם אמין באנטישמיות. הקיבוץ רמת יוחנן נושא את שמו.
2. דבר, 5 בנובמבר 1939: "מדיניות סמוטס אושרה".
3. Public Record Office, London; INF-1/161, BBC Overseas Service — Countering Nazi Propaganda (September 1939 — March 1941) C. R. Price של מכתב תשובה מיום 22 בספטמבר 1939 אל C. R. Price ממשרד הדומיניונים, מאת משרד האינפורמציה; ללא חתימה ושם החותם; בשולי ההעתק — ראשי תיבות: HGGW/JET, ללא ספק, ר"ת שמו של מנסח המכתב והחתום עליו, ושם הכתבנית. מכתבו של C. R. Price דלעיל לא נמצא עד כה.
4. PRO — INF-1/161, שם.
5. נוסח מילולי זהה כמעט לחלוטין של ידיעת רויטרס בעניין זה נמצא ב-31 באוקטובר 1939 ב"הארץ", עמ' 1, וב-Palestine Post עמ' 2. בשני הניסוחים אין כל איזכור לשמו ולזהותו של הקריין, המוצג כ"פקיד אפריקאי" ב"הארץ" וכ"an Afrikaans employee" ב-Palestine Post, ללא ספק על פי הנוסח המקורי ברויטרס.
6. דבר, 5 בנובמבר 1939.

כאמור, לא נמצאו עד כה בתיקי משרד האינפורמציה הבריטי כל מסמכים נוספים בעניין זה; נראה כי בפרק הזמן הקצר והרחוס שבין מועד משלוח המברק דלעיל, יום שבת ה-28 באוקטובר 1939, לבין מועד הפרסום המיועד בעתוני דרום אפריקה ובשידורי ה-BBC ביום שני, 30 באוקטובר 1939 בשעה 7.15 בערב — התערבו מקבלי ההחלטות בבריטניה בתהליך קבלת ההחלטות בדרום אפריקה ו"צינורו" את נוסח המברק המיועד לפירסום; סוכנות רויטרס העבירה מפרטוריה את הנוסח שפורסם בעתונות ביום שלישי, 31 באוקטובר 1939.

הידיעה כפי שהופיעה בעתון "הארץ", ב-31 באוקטובר 1939

הקריין הוצג בדיווח של רויטרס דלעיל כ"פקיד [דרום] אפריקני" בלבד, ובמקור — an Afrikaans employee; שמו, והפרטים על מוצאו היהודי — לא פורסמו. אפשר שהפירסום נמנע מחשש